

Список використаних джерел:

1. Директива № 77/249/ЕЭС о содействии эффективному осуществлению свободного предоставления услуг адвокатами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ausv.ru/wp-content/uploads/2009/03/Директива-ЕС-77-249-ЕЭС
2. Council Directive 89/48/EEC of 21 December 1988 on a general system for the recognition of higher-education diplomas awarded on completion of professional education and training of at least three years' duration // European Federation of National Engineering Association [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.feani.org/site/index.php?id=150>
3. Договір про Європейський Союз // Конституційні акти Європейського Союзу / Упор. Г. Друзенко ; за заг. ред. Т. Качки. – К. : Юстиніан, 2005. – Ч. 1.
4. Гловацький І. Адвокатура зарубіжних країн. Англія. Німеччина. Франція : навч.-практ. посібник / І. Гловацький. – К. : Атіка, 2007. – 587 с.
5. Директива 98/5/ЕС Европейского парламента и Совета от 16 февраля 1998 года об облегчении практики адвоката в другом государстве-члене, в котором квалификация была получена на постоянной основе // Коллегия адвокатов «Жуков и партнёры» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zhukov-partners.ru/roladvokat?510>
6. Гловацький І. Адвокатура зарубіжних країн. Англія. Німеччина. Франція : навч.-практ. посібник / І. Гловацький. – К. : Атіка, 2007. – 587 с.
7. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_343
8. Гловацький І. Адвокатура зарубіжних країн. Англія. Німеччина. Франція : навч.-практ. посібник / І. Гловацький. – К. : Атіка, 2007. – 587 с.
9. О свободе осуществления профессии адвоката : Рекомендации R 21-го Комитета министров Совета Европы, принятые Комитетом министров Совета Европы на 727-м заседании на уровне заместителей министров 25 октября 2000 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30188533.
10. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
11. Nowicki M. Europejski Trybunal Praw Czlowieka. – Warszawa, 2002. – Czesc. 2. – 530 s.

ЗАДОРЖНИЙ О. В.,

кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародного права
Інституту міжнародних відносин
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)

УДК 341.01

ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАУКРАЇНСЬКИХ СОЮЗІВ ПЛЕМЕН У ПЕРІОД ДО ЗАСНУВАННЯ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Автором досліджено основні аспекти міжнародно-правового положення союзів племен на території України у період VII-IX ст. Розглянуто питання слов'янської колонізації, стосунків із сусідніми племенами та союзами племен, військових та дипломатичних засобів, які використовувались праукраїнськими союзами племен у період до формування Київської Русі.

Ключові слова: *вождівство, поляни, Візантія, колонізація, війна, міжнародний договір.*

В статье исследованы основные аспекты международно-правового положения союзов племен на территории Украины в период VII-IX вв. Рассмотрены вопросы славянской колонизации, отношений с соседними племенами и союзами племен, военных и дипломатических средств, использовавшихся праукраинскими союзами племен в период до формирования Киевской Руси.

Ключевые слова: *вождество, поляне, Византия, колонизация, война, международный договор.*

The article is devoted to the main aspects of the international legal status of tribal alliances on the territory of Ukraine during VII-IX centuries. The problems of the Slavic colonization, relations with neighboring tribes and tribal unions, military and diplomatic tools used by pre-ukrainian tribal unions before the formation of Kievan Rus are considered.

Key words: *chiefdoms, polyans, Byzantium, colonization, war, international treaty.*

Вступ. На початку VII ст. н. е. на території України відбуваються серйозні перетворення: занепад Антського союзу та поділ східнослов'янського масиву на дрібніші союзи племен – вождівства [24, с. 30-31].

У сучасній науці виділяють близько 15 таких союзів, що існували на території України до завершення держави – Київської Русі, тобто у VII-IX ст., і отримали назву згідно із назвою провідного племені. Серед них – вождівство полян (найбільше розташоване у Середньому Подніпров'ї), древлян (Полісся), сіверян (Дніпровське Лівобережжя), хорватів (Прикарпаття та Буковина), тиверців (Подністров'я), уличів (Нижнє Подніпров'я).

Результати дослідження. Вождівства були додержавними структурами, втім функціонували на засадах відособлення більшості населення від управління суспільством в умовах соціальної та майнової нерівності. Для них були характерні велика чисельність населення, об'єднані трудові ресурси, чітка соціальна стратифікація, наявність політичної еліти, спільна ідеологічна система та релігія.

Централізований апарат примусу був відсутній, водночас все більшого значення набувало військо, яке отримувало значну частину воєнної здобичі, мало спільні майнові та військові інтереси, і відтак сприяло міцності влади князя. Втім були поширеними риси народоправства та самоорганізації (йдеться передусім про вічовий устрій).

Питання міжнародних правовідносин українських додержавних утворень у вказаний період залишається малодослідженим, що актуалізує необхідність напрацювань у цьому напрямі. Тим не менш, союзи племен проводили достатньо активні відносини, передусім із Візантією, яка визнавала їх повноправним суб'єктом міжнародного права, укладала договори, в яких брала на себе серйозні зобов'язання.

У цьому контексті, на нашу думку, слід перш за все вказати на те, що у VII ст. слов'яни продовжили розселення, здійснюючи його в усіх напрямках: на північний схід, захід, південь. Найбільший потік колонізації пішов на південний захід – на Балкани, куди людей притягували родючі землі, багаті міста та більш теплий клімат. Якщо порівнювати цей процес із міграцією кочовиків, то розселення слов'ян являло собою повільний рух зі слов'янських земель, у процесі якого зберігалися зв'язки із батьківщиною. Внаслідок цього розселення охопило великі території [24, с. 30].

Важливо, що на початку VII століття Дунай припиняє бути кордоном Візантії. Після переправи через цю річку слов'янські переселенці рухались у двох напрямках: по-перше, у Македонію, Фессалію, Албанію, Грецію, Пелопоннес і на Крит та, по-друге, до північного узбережжя Егейського та Мармурового морів. До наших днів дійшла інформація про морські походи уздовж південного краю Балканського півострова, на Крит (623 р.), Салоніки (впродовж 620-х рр.), а також морський перехід до Південної Італії (642 р.).

Внаслідок слов'янської колонізації у середині VII ст. на всій території Балканського півострова слов'янський етнічний елемент перетворився у панівну силу. Слов'яни підкорили і невдовзі поглинули старе фракійське та іллірійське населення, а також багато інших племен, які у різний час оселилися на півострові. У 681 р. слов'янське об'єднання «Сім родів» разом з кочовиками-болгарами створило Болгарську державу. У Нижньому Подунав'ї, на території сучасних Румунії та Болгарії і на Балканах розселилися переважно племена пеньківської культури. Потоки слов'ян, що прямували вгору по Дунаю, несли празько-корчацьку культуру на територію Словаччини та Моравії і, просуваючись далі на захід, доходили до верхів'їв Ельби та заселяли межиріччя Ельби та Заале. Інший напрям руху ранньосередньовічних слов'ян (дзедзіцька культура) пролягав з території сучасної Польщі на захід вздовж берегів Балтики [13, с. 20-21].

У сучасних Болгарії, Сербії, Хорватії, Македонії налічуються сотні відповідників географічним назвам України. Лише в Сербії розташовано один Київ, два Київці, п'ять поселень з назвами Кияни тощо, відомі сотні відповідників географічним назвам України: Житомир, Малин, Болярка, Бараші, Радичі, у Хорватії – Самбір, Рогатин, Верховина, Біличі тощо. Вказані назви пов'язані з приходом на Балкани слов'янського населення з території України. Місцеві сучасні дослідники усвідомлюють, що предки цих народів прийшли з території сучасної України [17, с. 86].

Якщо колонізація Подунав'я і Балканського півострова відбувалась в умовах постійних військових сутичок з Візантійською імперією та кочовиками, то розселення слов'ян у північному та північно-східному напрямках відбувалося поступово і відносно спокійно. Слов'яни, представлені колючинською культурою, просунулися на північ і північний схід, займаючи ліві притоки Дніпра та колонізуючи верхів'я Дніпра і Західної Двіни, а також Волги – землі, заселені балтським і угро-фінським населенням. Утворюється своєрідний симбіоз місцевого і прибулого населення, що відображено в особливо-

стях матеріальної культури. Навіть у Середньому Поволжі відкриті пам'ятки лбищінської та іменьківської культур, де поряд з місцевим субстратом простежується слов'янський компонент з Верхнього Подніпров'я.

При цьому з території України відселилася лише частина мешканців. Значна частина антського населення лишилась на історичній батьківщині [13, с. 20-21]. Разом з тим племена склавинів (празько-корчацька культура) просувалися з Волині і Подністров'я на територію Правобережжя та Лівобережжя Дніпра, поступово асимілюючи місцевих жителів. Проникнення в глибину Лівобережжя нащадків склавинів засвідчено пам'ятками волинцівської і роменської культур VIII-X ст., межі яких сягають Сіверського Донця і Дону.

Видається, що, звертаючись до теми міжнародних правовідносин слов'янських племінних союзів, які мешкали на території України, зокрема полян як основних з них, слід зосередитись на аналізі властивих їм поглядів на стосунки з іншими племенами та державними утвореннями, тобто основах побудови ними міжнародної взаємодії.

«Повість врем'яних літ» містить дані про таку взаємодію (війни аварів проти слов'ян), закони та звичаї різних народів (сирійців, бактріан, індійців, халдеїв, вавилонян). Поляни зображені літописцем вільними і незалежними, плем'ям, що прагнуло не підкорятись іншим, а створити союз слов'янських племен, а з неслов'янськими племенами – підтримувати мирні відносини (хоча, звісно, необхідно, як уже зазначалось, мати на увазі те, що полянське вождівство вважалось попередником Київської Русі).

У «Повісті», зокрема, вказано: «З плином часу, після смерті братів цих (Кия, Щека і Хорива), утискали полян древліани й інші навколишні люди. І знайшли їх хозари сидячими на горах цих у лісах і сказали: «Платіть нам данину». Поляни, порадившись, дали від диму по мечу, і віднесли їх хозари до свого князя і до старійшин, і сказали їм: «Ось, знайшли ми данину нову». Ті ж запитали у них: «Звідки?». Вони ж відповіли: «В лісі на горах над рікою Дніпровською». Знову запитали ті: «А що дали?». Вони ж показали меч. І сказали старці хозарські: «Не добра данина ця, княже: ми добули її зброєю, гострою тільки з одного боку, – шаблями, а в цих зброю двогостра – мечі. Їм судилося збирати данину і з нас і з інших земель». І збулося все це, бо не по своїй волі говорили вони, а за Божою волею» [18, с. 18-49]. Зауважимо, що у той період двогострі мечі були символом незалежності племені.

Зрозуміло, що літописи доповнювались та перероблювались під потреби правителів більш пізнього часу, тому необхідно враховувати і свідчення іноземних дослідників часів Середньовіччя, билини, легенди, міфи (що мали неточності, але були більш-менш об'єктивними, адже не створювались на замовлення влади).

Хоча центр політичної активності слов'ян було зміщено на північний схід, в напрямі середнього Придніпров'я, де ініціаторами об'єднання племен стали авторитетні київські вожді, у VIII-IX ст. відбувались виступи проти візантійських правителів (похід слов'ян у 799 р. на чолі із вождем Акаміром). Візантія жорстоко розправились із ними, проігнорувавши норми міжнародного права (Акамир і його сподвижники були осліплені, а решту учасників імператриця Ірина, наслідуючи аварів, запрягла разом з білими кіньми в коляску і проїхалась вулицями Константинополя) [7, с. 234-235].

Проте слов'янські об'єднання дедалі частіше здійснювали не військову, а дипломатичну діяльність, головну роль в ній починають відігравати не прикордонні з Візантією слов'янські племена, а поляни, яких самі візантійці називали русами. У 790 р. після походу полян на Сурож (сучасний Судак) [11], а у 820 р. – на Амастриду [2] (нинішнє турецьке місто Амасра) було укладено два міжнародних мирних договори локального характеру. У першому звертає на себе увагу положення про повернення полонених – одне з найдавніших у дипломатичній практиці. У VII-X ст. обмін та викуп полонених як одна з умов або єдина умова мирних угод неодноразово зустрічались у практиці міжнародно-правових відносин Візантії з Персією, Арабським халіфатом і Арабськими Еміратами, Болгарією, уграми [21, с. 32].

Щодо Амастридського договору, то Г. Васильєвський стверджував (на нашу думку, слушно), що напад на Амастриду був свого роду «рекогносцировкою перед великим загальнооруським походом на Константинополь» [8, с. 64]. Похід відобразив більш високий рівень об'єднаних тенденцій давньоруського суспільства і зростання матеріальних можливостей, оскільки тільки великому війську було під силу зробити такий ризикований і далекий похід. Амастридський мир – фактично перший офіційно зазначений у письмовому джерелі договір русичів з візантійцями [21, с. 36].

Якщо вказані угоди були спрямовані на договірне закріплення результатів вдаливих військових походів, то у 838-839 рр. посольство у Візантії ставило перед собою вже зовсім іншу мету – реалізацію програми розвитку двостороннього співробітництва [7, с. 236]. Виявлено (за інформацією Вертинської хроніки єпископа Пруденція, підтвердженою й іншими джерелами), що посольство було відряджене у Константинополь до візантійського імператора Феофіла (829-842 рр.) і в Інгельгейм – столицю Франкської держави – до Людовика Благочестивого (814-841 рр.).

У 839 р. при дворі Людовика з'явилися послы візантійського імператора Феофіла – єпископ Феодосій Халкидонський і Спафарий Феофан. Разом з візантійцями до Інгельгейма прибули

руські послы, які поверталися на батьківщину «кружним шляхом» з Константинополя. Візантійські послы привезли Людовіку подарунки та особисте послання Феоділа, в якому той пропонував підтвердити відносини «миру і любові» між двома державами. 18 травня 839 р. візантійське посольство було урочисто прийнято в Інґельгеймі. Далі Пруденцій повідомляє: «Послав Феоділ з послами також певних людей, які говорили, що їх звать рос (Rhos), і яких, як вони говорили, цар їх, на ім'я Хакан (Chacanus), відправив до нього Феоділа заради дружби». У згаданому посланні Феоділ просив Людовіка надати руським послам можливість повернутися на батьківщину і забезпечити їм охорону, оскільки шлях, яким вони прибули в Константинополь, «проходить серед варварів, вельми нелюдських і диких племен», і він не бажав би знову піддавати їх небезпеці.

Згідно з повідомленням Пруденція, Людовік Благочестивий розпитав послів про причини їхньої появи в землі франків і дізнався, що вони є «свеонамі». Послів запідозрили в шпигунстві і затримали до з'ясування справжніх цілей їхнього прибуття до Інґельгейма; при цьому було зазначено, що «прийшли вони скоріше шпигувати, аніж шукати дружби». У листі Феоділу Людовік повідомив, що, якщо послы виявляться невинуватими, він або відпустить їх на батьківщину, або поверне назад до Візантії, щоб Феоділ вчинив з ними на свій розсуд. На цьому інформація Пруденція обривається. Відомостей про подальшу долю руського посольства немає [22, с. 36-38].

Питання щодо того, ким все ж таки було направлено посольство залишається дискусійним. Частина дослідників (А. Шлецер [26, с. 319-323], М. Карамзін [12, с. 56-57], С. Соловійов [23, с. 125], М. Погодін [20, с. 32-78]) вказувала на норманів (шведів). Цю концепцію підтримали і зарубіжні автори. Так, німецький історик Г. Лер заперечував руське походження посольства, вважаючи його хазарським на підставі титулу «хакан», згаданого Пруденцієм [1, с. 16, 122]. А. Стендер-Петерсен був переконаний, що посольство 839 р. було «торгово-дипломатичною делегацією шведського племені Русі», яке, осівши на слов'янських землях, направило свою місію через Хазарію до Візантії та Інґельгейма [4, с. 246-277; 5, с. 175-176].

Англійський історик П. Соєр в узагальнюючій праці «Епоха вікінгів» писав, що поява на Заході в 839 р. «шведів», названих «русью», вказує на більш ранню стадію активності скандинавів на руських землях, аніж записано в літописі, де під 852 р. відзначено, що «скандинави встановили свою владу» в Києві [3, с. 45].

Проте ще Г. Еверс, полемізуючи з А. Шлецером, зауважив, що жоден шведський правитель не називав себе каганом, і франки прекрасно знали шведів під їхнім власним ім'ям задовго до появи в Інґельгеймі руського посольства (у 829 р. шведське посольство просило того ж Людовіка Благочестивого сприяти у поширенні серед шведів християнства). У шпигунстві ж русів запідозрили лише тому, що вони назвалися «свеонамі», а за два роки до цього скандинави скоїли жажливий набіг на володіння франків [27, с. 116-117].

Згодом точку зору про слов'янське походження посольства висловили Е. Голубинський [10, с. 49], що вказував на слов'ян з Тмутаракані чи полянські племена південного Подніпров'я [9], а ряд інших дослідників (М. Левченко [14, с. 55-56], М. Артамонов [6, с. 366], А. Новосельцев [16, с. 397-407], Г. Літаврін [15, с. 228]) – на Київську делегацію полянського вождівства.

Щодо діяльності посольства, то події виглядають наступним чином. У період приїзду руського посольства Феоділа поглинула ідея хрестового походу проти мусульман: політичні симпатії імператора змістилися до західноєвропейських держав, але і слов'янами він «не хехтував». Дослідження свідчать, що переговори відбулися за сприятливих обставин: сторони розглянули низку питань: про укладення союзного договору, налагодження регулярного співробітництва з імперією на мирних засадах тощо.

Феоділ не лише приязно прийняв посольство, але і забезпечив його охороною та супроводженням, харчуванням, засобами пересування для спільного (з візантійським посольством) візиту в Інґельгейм до франкського короля у травні 839 р. Імператор мав надію, що східнослов'янські вождівства активно підключаться до створення загальноєвропейської системи опору мусульманам. Незважаючи на прохання Феоділа посприяти слов'янській делегації (руські послы були готові обговорити питання про дружні стосунки, але основна мета полягала у безпечному поверненні на батьківщину, для чого було потрібно, щоб королем була надана відповідна охорона), Людовік Благочестивий затримав послів під приводом шпонажу (він практично нічого не знав про «землю росов»). Не бажаючи псувати стосунків з Феоділом (бо ж його рекомендація не була взята до уваги), він пообіцяв, що після з'ясування, хто є «руси», він або відпустить їх, або ж поверне до візантійського імператора. Подальша доля посольства, як зазначалось, невідома.

Важливо, що саме у полянському племінному союзі зародилась ідея створення слов'янського «суперсоюзу» (яким стала Київська Русь), і тут сформувався лідер, здатний реалізувати цю ідею, спираючись на потенціал полян (йдеться про Аскольда, який почав княжити у 860 р.), адже відповідність дій лідера сподіванням населення є важливою передумовою досягнення успіху. Ще Нестор зазначав, що самодостатні племена потрапляють у кризу, не маючи особистостей, здатних спрямувати розвиток цієї самодостатності. Водночас він продемонстрував, що навіть сильна особистість зобов'язана враховувати і розуміти прагнення народу.

У період, коли поляни вирішували проблеми свого співробітництва із «заморськими» державами, вони виходили зі здатності східнослов'янських племен утворити єдиний міцний союз. Не менш потужними у цей період були і північні слов'янські племена. Але вони обрали стратегію відокремленості, яка втім виявилася прогративною: вказані племена постійно потрапляли в залежність і сплачували данину, аж поки поляни не приєднали їх до єдиного союзу [7, с. 242-243]. У «Повісті врем'яних літ» про північних слов'ян зазначається: «У 862 р. вигнали варягів за море і не дали їм данини, і почали самі собою володіти, і не було поміж них правди, і піднявся рід на рід, і були в них чвари, і стали воювати одне з другим. І сказали собі: «Пошукаємо собі князя, який би володів нами і судив згідно з правом»... Сказали русі, чудь, словене, кривичі і весь: «Земля наша велика і розкішна, а порядку в ній нема. Приходьте князувати й володіти нами». І були вибрані три брати зі своїми родами і взяли з собою всю Русь, і прийшли, і сів старший, Рюрик, в Новгороді, а другий – на Білоозері, а третій Трувор – в Ізборську» [19, с. 13]. Таким чином, за інформацією літописця, північні слов'яни не змогли обрати лідера (лідерів), які могли би об'єднати їх у достатньо міцне державне утворення.

Після заснування Київської Русі у середині IX ст. літописні племена поступово сходились з історичної арени. Так, про древлянське плем'я літопис востаннє згадує у 945-946 рр. під час опису походу на них княгині Ольги. У більш пізніх літописних повідомленнях назви племен використовувалися в історично-територіальному або ж географічному плані [25, с. 165-166].

Отже, вождівства, які існували на українських теренах до створення Київської Русі, були суб'єктами міжнародного права, централізовано проводили міжнародно-правові відносини. Провідне полянське вождівство, за свідченнями представників Візантії, мало прогресивні для тогочасної Європи міжнародно-правові звичаї (йдеться, зокрема, про звичаї ведення війни, гуманне поводження з полоненими, дотримання власних міжнародно-правових зобов'язань).

Важливою складовою функціонування вождівств була зовнішня експансія. До наших днів дійшла інформація про морські походи уздовж південного краю Балканського півострова, на Крит (623 р.), Салоніки (впродовж 620-х рр.), а також перехід до Південної Італії (642 р.).

Висновки. Внаслідок колонізації, здійсненої східними слов'янами на території України у середині VII ст., слов'янський етнічний елемент став панівною силою на всій території Балканського півострова (відомі сотні відповідників географічним назвам України у Болгарії, Сербії, Хорватії, Македонії).

Як суб'єкти міжнародного права вождівства уклали ряд міжнародних договорів, передусім – із Візантійською імперією. Донині дійшла інформація про підписання Суроожського мирного договору 790 р. та Амастрідського мирного договору 820 р., які юридично оформили результати вдалих військових походів. Характерними стали положення вказаних договорів про повернення полонених через обмін та викуп. До наших днів дійшла й інформація про посольство у Константинополь до візантійського імператора Феофіла і в Ингельгейм (столицю Франкської держави) до Людовика Благочестивого 838-839 рр., діяльність якого була спрямована на налагодження співпраці з європейськими державами.

Список використаних джерел:

1. Leahr G. Die Anfänge des russischen Reiches. Politische Geschichte in 9. und 10. Jahrhundert. – Berlin, 1930.
2. Memnon: History of Heracleia [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.attalus.org/translate/memnon1.html#5>.
3. Sawyer P. The Age of the Vikings. – London., 1963.
4. Stender-Petersen A. Varangica // Aarhus, 1953.
5. Stender-Petersen A. Das Problem der Altesten byzantinisch-russisch-nordischenbeziehungen. – Firenze., 1955.
6. Артамонов М. История хазар. – Л. : Изд-во Гос. Эрмитажа, 1962. – 523 с.
7. Буткевич В. Міжнародно-правова ідеологія слов'янських вождівств – попередників українського етносу // Український щорічник міжнародного права. – К., 2008.
8. Васильевский В. Труды : в 4 т. – СПб. : Тип. Имп. Акад. Наук, 1908. – Т. 1. – 401 с.
9. Васильевский В. Введение в житие св. Георгия Амастридского // Труды, 1908. – Т. III.
10. Голубинский Е. История Русской Церкви : в 2 т. – М., 1880. – Т. 1 : Период первый, Киевский или Домонгольский. – XXIII, 793 с.
11. История Судака [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cydak.ru/history>
12. Карамзин Н. История государства Российского. – СПб., 1830. – Т. I. – 499 с.
13. Козак Д., Терпиловський Р., Абашина Н. Слов'яни у добу великого розселення. Україна: хронологія розвитку. – К. : Кріон, 2009. – Т. 2. Давні слов'яни. Київська Русь.
14. Левченко М. Очерки по истории Русско-византийских отношений. – М., 1956. – 556 с.
15. Литаврин Г. Византия и Русь в XI-X вв. // История Византии. – М., 1967. – Т. 2. – С. 226–236.
16. Новосельцев А., Пашуто В., Черепнин А., Шушарин В., Шапов Я. Древнерусское государство и его международное значение. – М., 1965. – 476 с.

17. Палій О. Історія України. – К., 2010. – 580 с.
18. Повесть временных лет / древнерус. текст и пер. Д. Лихачева // Русская литература XI – XVIII вв. – М. : Худож. лит., 1988.
19. Повесть временных лет. Текст и перевод. – М. – Л., 1950. – Ч. 1.
20. Погодин М. Гедеонов и его система о происхождении варягов и Руси // Записки императорской Академии наук. – СПб., 1864. – Т. 6. – № 2.
21. Сахаров А. Зарождение древнерусской дипломатии в VI-IX вв. // Дипломатия Древней Руси. – / М., 1987.
22. Сахаров А. Русское посольство в Византию и Франкское государство. 838-839 гг. // Дипломатия Древней Руси. – М., 1987.
23. Соловьев С. История России с древнейших времен. – М., 1959. – Кн. 1
24. Субтельний О. Східні слов'яни // Україна: історія. – К. : Либідь, 1991.
25. Хабургаев Г. Этнонимия «Повести временных лет» в связи с задачами реконструкции восточнославянского глоттогенеза. – М., 1979. – 231 с.
26. Шлецер А. Нестор. – СПб., 1809. – Т. I.
27. Эверс Г. Предварительные критические исследования для Российской истории. – М., 1826. – 366 с.

ЗМЕРЗЛЫЙ Б. В.,

доктор исторических наук,
профессор кафедры истории
и теории государства и права
(Таврический национальный
университет имени В. И. Вернадского)

УДК 340.15:347.79«17/19»

ПРОБЛЕМЫ ВВЕДЕНИЯ ПРАВИЛ 1888 Г. ДЛЯ КЕРЧЬ-ЕНИКАЛЬСКИХ ЛОЦМАНОВ И ПРИНЯТИЕ «ПОЛОЖЕНИЯ О МОРСКИХ ЛОЦМАНАХ» 1890 Г.

В работе рассматривается процесс внедрения «Временных правил для Общества Керчь-Еникальских лоцманов» от 25 ноября 1888 г., а также разработка общеперского «Положения о морских лоцманах». В статье раскрыта работа комиссии, созданной в Санкт-Петербурге под руководством генерал-лейтенанта Веселаго, основные направления и проблемы ее деятельности. На основе использования архивных материалов показан процесс согласования основных положений со всеми заинтересованными сторонами.

Ключевые слова: Керченский пролив, лоцманы, нормативно-правовое регулирование.

В роботі досліджено процес провадження «Временных правил для Общества Керчь-Еникальских лоцманов» від 25 листопада 1888 р., а також розробку загальноімперського «Положения о морских лоцманах». В статті розкрито роботу комісії, створеної в Санкт-Петербурзі під керівництвом генерал-лейтенанта Веселаго, основні напрямки та проблеми її діяльності. За допомогою використання архівних джерел показано процес узгодження основних положень зі всіма зацікавленими сторонами.

Ключові слова: Керченська протока, лоцмани, нормативно-правове регулювання.

The article considers the process of implementation of the «Provisional rules for Society Kerch-Yenikale pilots» from November 25, 1888, as well as the General development of «Regulations on sea pilots». The article considers the work of the commission, established in S. Petersburg under the leadership of lieutenant general Veselogo, the main directions and problems of its activities. The commission under the leadership of lieutenant general Veselogo came: from the marine department – chief of the Main hydrographic department, vice-admiral Bazhenov, his assistant captain 1st rank Puschin, the official of special assignments under the control of the naval ministry actual state counsellor Merzlyakov, lotz-commander of the society of Kronshadttsk' pilots captain 1st rank Dec, the head of the Baltic hydrographic expedition of captain 1-St rank Berezin (who died in the winter of the same year) and the captain of 1 rank De-Levron.

Key words: Kerch Strait, pilots, normative-legal regulation.

